

Cadre normativ-instituționale ale construcției sociale a profesiei de *consilier de probațiune* în zona de Nord-Est a României și în Republica Moldova

Antonio Sandu*

Universitatea Ștefan cel Mare din Suceava

Universitatea de Stat, Chișinău, Republica Moldova

Centrul de Cercetări Socio-Umane Lumen, Iași

Abstract: The present article aims to analyse the institutional regulatory frameworks of the activity of probation counselors in Romania and the Republic of Moldova, and their impact on the social construction of the profession of probation counselor. The theoretical frameworks are pegged by the three paradigms on justice: retributive, restorative and humanistic (based on human rights). The model of probation implemented in the two states, according to the existing normative framework, is tributary to the retributive paradigm. We notice an intention of the legislator to harmonize the national legislation with the European frameworks in the field, by introducing certain regulatory frameworks based on restorative and humanistic justice, but there are also inconsistencies in transposing those into normative frameworks of functioning of probation. The cultural context of the two countries is unfavorable for the social alternatives to imprisonment, the dominant mentality being highly retributive. The epistemic and axiological frameworks of the probation services in Romania and the Republic of Moldova are generally tributary to the prisonocentric paradigm, belonging to the model of retributive justice. The probation system is generally seen as an alternative to imprisonment, and less as an alternative to the punishment. We must notice that the regulatory progress of the Romanian system of juvenile justice, which eliminates the idea of punishment applied to the minors, the sanctioning measures applied, including the custodial ones are considered educational measures, not punitive ones.

Keywords: *restorative justice; probation; institutional regulatory frameworks; social construction of probation.*

Cuvinte-cheie: *justiție restaurativă; probațiune; cadre normativ-instituționale; construcție socială a probațiunii.*

Introducere¹

În lucrarea de față urmărim să realizăm o analiză critică a literaturii de specialitate socio-juridică dedicată dimensiunii instrumental-normative a *construcției sociale a profesiei de consilier de probațiune*. Ne-am propus să analizăm jaloanele care marchează funcționarea profesiei de consilier de probațiune, așa

cum acestea reies din cadrele normativ-instituționale și din analiza literaturii de specialitate românească și internațională. În analiza probațiunii, ca practică socială se pot urmări mai multe modele teoretice, din care cel mai adecvat este în general considerat a fi cel al *justiției (dreptății) restaurative* (Balahur, 2001). În contextul dat de abordarea construcționistă a probațiunii, vedem justiția restaurativă ca reprezentând, în primul rând, un acord

* Universitatea Ștefan cel Mare din Suceava, Universitatea de Stat, Chișinău, Republica Moldova, Centrul de Cercetări Socio-Umane Lumen, Iași. OP3, CP 780, Iași, România. E-mail: antonio1907@yahoo.com.

interpretativ cu privire la obiectul conflictului și a relației dintre victimă și infractor, sursele și cauzele acestuia, consecințele uneia sau alteia dintre posibilele rezolvări, și, nu în ultimul rând, asupra celei mai favorabile soluții pentru toate părțile. Rolul pedepsei privit din perspectiva *dreptății restaurative* este cel de a facilita reabilitarea, statul fiind co-responsabil de aceasta. Modelul justiției restaurative se bazează pe activități reparatorii active și pe conștientizarea infractorului cu privire la impactul infracțiunii asupra victimei (Daly, 2000; Groza, 2006). Acest model elimină parțial riscul de recidivă dat de cariera penitenciară și de discriminarea la care foștii deținuți sunt supuși. Astfel este maximizat rolul educativ al sancțiunii în detrimentul rolului său punitiv (Sandu și Unguru, 2014, 34, 207). Accentul restaurativ se pune pe înțelegerea de către infractor a răului produs și pe acceptarea răspunderii pentru repararea pagubei (Toroipan și Oancea, 2002). Implementarea justiției restaurative se realizează prin accentuarea dimensiunii sociale a răspunderii penale (Daly, 2000; Johnstone și Van Ness, 2006), ceea ce, în fapt, presupune o (re)construcție socială a responsabilității. Justiția restaurativă este în general prezentată ca fundament al serviciilor de probațiune, și, în general, practica profesională în domeniul probațiunii ca având la bază o serie de valori constitutive de natură etică, dintre care *demnitatea* individului – atât a făptuitorului cât și a victimei – văzută ca respect față de autonomia individului, în contextul reconstrucției sociale a responsabilității persoanei care a săvârșit fapte penale. Justiția restaurativă vizează refacerea echilibrului social perturbat prin săvârșirea infracțiunii. Acest echilibru poate fi cel mai bine restabilit prin asumarea responsabilității tuturor părților implicate, și nu doar a infractorului. Asumarea responsabilității nu poate fi o practică impusă, ci, dimpotrivă, ar trebui să aibă la bază o decizie autonomă a subiecților implicați – infractori, victimă și comunitate. Instituțiile abilitate să implementeze justiția restaurativă – serviciile de probațiune – sunt responsabile de procesul de construcție so-

cială a autonomiei și responsabilității, construcție pe care o vedem ca pe o strategie bazată pe acțiune comunicativă, și nu doar pe acțiune socială așa cum este în prezent (Maxim, 2001; Frunză, 2016).

Cercetarea referitoare la probațiune și, în general, la alternativele sociale față de încarcerare poate fi importantă în contextul:

- costurile financiare și sociale generate de aplicarea sancțiunilor privative de libertate;
- creșterea riscului săvârșirii unor noi infracțiuni de către persoanele care au suferit o condamnare privativă de libertate;
- stigmatizarea și excluderea socială la care aceste persoane sunt supuse;
- vulnerabilizarea familiilor deținuților, dar și a persoanelor care au executat o pedeapsă privativă de libertate (Sandu, 2015b).

Efectele colaterale ale închisorii pot fi formulate sub forma șanselor scăzute de a găsi un loc de muncă – în condițiile unei puternice stigmatizări și discriminări, ce se manifestă și asupra membrilor familiei – *aparitia unor efecte pe termen lung asupra sănătății fizice și mentale ale fostului deținut*. Mediul carceral este unul profund criminogen, predominanța sancțiunilor privative de libertate poate duce la riscul exportului stilului de viață carceral în comunitate.

Scopul articolului este dezvoltarea unui model interpretativ a construcției sociale a profesiei de consilier de probațiune în regiunea de N-E a României și în Republica Moldova. Relevanța temei derivă din necesitatea înțelegerii particularităților de construcție socială a unei profesii cu caracter asistențial în contextul unor schimbări majore a cadrului normativ și a structurii instituționale, ce definesc această profesie în cele două țări. Cercetarea are o natură exploratorie urmărind generarea unor modele conceptuale, care să constituie punctul de plecare a unei teorii generale asupra construcției sociale a profesiei de consilier de probațiune, și înțelegerea modului în care probațiunea în cele două țări este convergentă cu modelele de probațiune descrise în literatură.

Cadrele teoretico-instituționale ca instanțe ale construcției sociale ale profesiei de consilier de probațiune

Literatura de specialitate (Phillips, 2010) referitoare la *construcția socială a practicii probațiunii* – cu referire la sistemul britanic și la generabilizarea acestuia – argumentează necesitatea analizei perspectivei istorice atunci când se implementează noi standarde în ceea ce privește practica probațiunii, întrucât sistemele de probațiune sunt dependente de contextul istoric în care s-au dezvoltat și se dezvoltă. Comparația între sistemul american și cel britanic arată că cele două au evoluat diferit în funcție de semnificația termenului de făptuitor². Originea istorică dar și teoretică a diferitelor servicii de probațiune au impactat practica – ce se dorește a fi una științifică – ideologia profesională, și uniformizarea ofertei de servicii de probațiune. Perspectiva construcționistă conduce la ideea conform căreia schimbarea sistemică impusă administrativ subminează practica socială a serviciilor de probațiune, și de aceea ar trebui refuzate solicitările de uniformizare – globalizare – a practicii asistențiale în cadrul serviciilor de probațiune (Phillips, 2010).

Cele mai recente cercetări arată că practica supravegherii făptuitorilor de către consilieri de probațiune³ special pregătiți pentru această activitate are rezultate net relevante, față de situația în care ofițerii de supraveghere nu au studii de specialitate (Chadwick, Dewolf și Serin, 2010). Aceste studii confirmă punctul nostru de vedere conform căruia *perspectiva instituțională și socializarea profesională a consilierilor de probațiune își pune amprenta pe construcția identității profesionale a acestora și, respectiv, pe calitatea practicii, influențând în mod direct rezultatele activității de probațiune*. O mențiune suplimentară pornind de la modificarea terminologică din *consilier de probațiune* în *ofițer de supraveghere* utilizat în articol și preluat din terminologia specifică serviciilor de probațiune americane, arată clara

diferențiere a funcției probațiunii care se axează pe supraveghere în viziunea americană și pe practici consiliative, în cea europeană. Traducerea termenului *officer* prin *ofițer* destul de frecventă în literatura referitoare la probațiune în limba română ni se pare și ea inexactă, întrucât termenul mai apropiat de sensul expresiei americane ar fi *funcționar public în serviciile de probațiune*.

Una dintre instanțele constructive ale identității profesionale este reprezentată de perspectiva instituțională, atât sub forma instituțiilor sociale și socio-juridice implicate, cât și a organizațiilor ofertante de servicii de probațiune. *Perspectiva instituțională* reprezintă cadrul în care activitatea de probațiune se desfășoară, și de aceea valorile specifice instituționale infuzează practica asistențială. Paradigma interpretativă asupra sensului *practicilor asistențiale* în sfera recuperării și reintegrării sociale a infractorilor și a alternativelor sociale la încarcerare modifică discursul despre practică, la un mod dificil de conștientizat de către profesioniști, deja infuzați de valorile constitutive ale practicii, care provin din respectiva paradigma teoretică. De exemplu, valori precum *echitatea* înțeleasă ca *retribuire*, fiind tributară paradigmei justiției retributive, va genera un discurs despre practică în sensul de *corectitudine a pedepsei*, de *necesitate a pedepsei*, etichetarea subiecților serviciilor de probațiune ca infractori – chiar dacă au suferit sau nu o condamnare penală etc. Scopul practicilor serviciilor de probațiune organizate din perspectiva paradigmei justiției retributive îl reprezintă *supravegherea executării unor pedepse neprivative de libertate* (Sandu, 2015c).

Dimpotrivă o practică a profesiei de consilier de probațiune infuzată de valorile etice derivate din paradigma justiției restaurative – responsabilitatea și solidaritatea socială – va avea ca obiectiv restaurarea *echilibrului social* afectat de fapta considerată antisocială, mai exact echilibrul în relația victimă-făptuitor-comunitate. Persoana care a săvârșit o faptă penală este apelat mai degrabă prin termenul făptuitor decât cel de infractor – mai ales atunci când practicile probațiunii bazate pe justiția

restaurativă sunt aplicate când făptuitorul se află în *perioada de încercare/probă* – de unde și termenul *probațiune* – câtă vreme sentința nu este pronunțată și făptuitorul nu a suferit nici o condamnare, aflându-se deci sub imperiul prezumției de nevinovăție. Discursul despre practică va viza în primul rând construcția autonomiei și responsabilității persoanei care a săvârșit fapte penale și, în același timp, restaurarea condiției anterioare a victimei și compensarea inechităților suferite în urma acțiunilor făptuitorului.

Paradigmele interpretative ale probațiunii nu apar în practica socială în forma lor pură, așa cum sunt descrise în teoriile sociale prin care sunt propuse. Practica socială a *serviciilor de probațiune* are la bază elemente ce provin din toate modelele teoretice și de aceea analiza sociologică a construcției sociale a profesiei de consilier de probațiune ar trebui să se realizeze printr-o metisare teoretică, care să genereze o teorie regională, capabilă să descrie și să explice contextul local în care probațiunea funcționează în România și Republica Moldova. Structura normativă care reglementează practica profesiei de consilier de probațiune, reprezintă cadrul limitativ care modelează *construcția socială a practicii*. Modificările apărute la nivelul normativ schimbă cadrele de practică și odată cu acestea discursul despre practică.

Un cadru legislativ care impune probațiunea în special în sensul de serviciu de *supraveghere a executării pedepselor neprivative de libertate* va genera un discurs despre practică infuzat de preocuparea pentru supraveghere și control al comportamentului persoanelor aflate în supraveghere. Un cadru legislativ care propune ca obiectiv al practicii probațiunii *restaurarea echilibrului social perturbat* prin săvârșirea *actelor cu posibil* caracter antisocial va genera un discurs despre mediere, implicare, autonomie și responsabilitate. Dependența de contextul normativ, teoretic etc. constituie cadrul în care procesul constructiv se realizează și are sens. Respectivul cadru are un caracter limitativ și oarecum transcendent față de procesul constructiv, deși în mod evident cadrul analizat este la rândul său produsul unui proces

anterior de construcție socială. Evoluția cadrului normativ – instituțional amprentează construcția socială a identității profesionale a consilierului de probațiune, tocmai prin redefinirea unor definiții operaționale cu care profesionistul lucrează, și în jurul cărora își construiește discursul despre practică. Definițiile operaționale a unor termeni precum *pedeapsă*, *sanctiune*, *reintegrare* etc. suferă o derivă interpretativă, tocmai în procesul modificării contextului interpretativ și ideologic – teoretic – ce stă la baza practicii profesionale. Această derivă interpretativă poate fi surprinsă pornind de la comprehensiunea cadrelor normative și ideologice ce jalonează practica și a consensului interpretativ ce apare asupra acestora la nivelul comunității în care profesioniștii își desfășoară activitatea. În opinia noastră, prima etapă în înțelegerea unui proces constructiv o poate constitui identificarea cadrelor limitative, situate într-un alt plan constructiv, ca rezultate dintr-un alt proces constructiv anterior și/sau paralel, și care acționează la nivelul sistemului cercetat ca limită a libertății discursive a subiecților acțiunii comunicative.

Perspective teoretice în fundamentarea practicii serviciilor de probațiune

În literatura de specialitate întâlnim o serie de teorii conform cărora conceptul de *sanctiune* se poate extinde, incluzând recompensele, ca sancțiuni pozitive (Banciu, 1995), consfințind distincția dintre devianța pozitivă, ca manifestare a nevoii de schimbare socială și care ar merita apreciată, și devianța negativă și chiar delincvența, care ar merita pedepsită (Sandu și Unguru, 2014, 86). Atât la nivelul limbajului curent, cât și a celui de specialitate se realizează o distincție clară între *sanctiune* și *recompensă*, prima fiind corelată mai degrabă cu pedeapsa, având un caracter retributiv față de caracterul antisocial al unei fapte. Din perspectivă sociologică, *pedeapsa* poate fi înțeleasă ca o reacție a societății la comportamentele deviate ale

membrilor săi. *Pedeapsa* poate include atât sancțiuni de ordin formal cât și informal, fiind presupusă existența unei relații directe dintre natura și gravitatea devianței, a normelor încălcate și gravitatea sancțiunii (Sandu și Unguru, 2014, 185). În esență, *sancțiunea* reprezintă o reacție de răspuns a societății față de modelele comportamentale indezirabile. Suplimentar față de caracterul retributiv, sancțiunea capătă și o serie de caractere educative și restaurative (Szabo, 2010a). Din perspectiva constituirii *probațiunii*, ca practică a *controlului în comunitate* a fenomenului devianței și delincvenței, sancțiunea se autonomizează față de pedeapsă. În general, literatura juridică de specialitate pune accentul pe factorul retributiv, considerând pedeapsa ca fiind „singura sancțiune penală menită să asigure restabilirea ordinii de drept încălcate prin săvârșirea unei infracțiuni” (Mitrache, 1994). Această opinie reflectă curentul puternic retributiv existent atât în societatea românească, cât și în cea moldovenească, profund favorabil măsurilor privative de libertate, cu puternice accente de discriminare față de persoanele care au săvârșit fapte penale, inclusiv după momentul liberării din mediul carceral. Noi considerăm că profunda neîncredere în instituții și atitudinea de intoleranță față de diversele forme de devianță socială, inclusiv față de formele minore de delincvență, este caracteristică pentru societățile post-totalitare, în timp ce democrațiile tradiționale sunt înclinate mai degrabă spre toleranță și menținerea echilibrului social (Sandu, 2015c). Această opinie este susținută de sondajul realizat la nivelul Națiunilor Unite, care arată un grad ridicat de acceptare a sancțiunilor neprivative de libertate în statele dezvoltate și o acceptare scăzută a acestora în statele mai puțin dezvoltate (Spoială, 2009, 189). La nivelul Republicii Moldova sondajul realizat în Municipiul Chișinău arată că deși cetățenii moldoveni se arată dispuși să participe la reintegrarea socială a persoanelor supuse probațiunii, doar 27 % arată că ar fi dispuși să ofere un ajutor real, concret (Spoială, 2009, 190). Situația relevantă de sondaj poate fi diferită în prezent față de anul realizării acestuia – înainte de 2009, anul publicării cărții –

tocmai datorită faptului că sistemul de probațiune a evoluat și s-a impus mai mult în conștiința publică. Respondenții sondajului citat considerau că responsabilitatea pentru practica probațiunii cu referire în special la prevenția recidivei ar trebui să revină statului, sugerând de asemenea necesitatea înființării unor ONG-uri care să ofere servicii în domeniu. Un alt sondaj realizat în Republica Moldova (Ardeleanu et al., 2009, 36) arată că un număr de 26,23% dintre respondenți ar refuza din start să ajute un ex-deținut care ar cere ajutorul în privința hranei, adăpostului, protecției și înțelegerii, și doar 14,75% ar fi de acord fără rezerve, iar 56,56% ar reflecta asupra oportunității de a ajuta un fost deținut (Sandu, 2015c). Același sondaj ne furnizează o serie de date referitoare la stereotipurile sociale față de foștii deținuți pe care cetățenii moldoveni le au: de precauție și teamă 67%, de ură 2%, nici un sentiment 20%, altele 11% (Ardeleanu et al., 2009, 36; Sandu, 2015c; CJC Chișinău, 2009).

În ceea ce privește vizibilitatea serviciului de probațiune din Republica Moldova, un studiu publicat în anul 2011 arată că puțini membri ai comunității (aproximativ 21%) cunosc foarte bine sau bine, activitatea serviciului de probațiune. Majoritatea, 52%, cunosc puțin sau deloc această activitate (Sandu, 2015c). Majoritatea respondenților au indicat ca surse de informare despre serviciul de probațiune: cunoscuții, colegii, prietenii, rudele, precum și mass-media. Din același studiu a reieșit o cunoaștere redusă a publicului despre serviciul de probațiune care este confirmată și de rezultatele obținute de realizatorii studiului în rândurile practicienilor dreptului (procurori și judecători). 62% din procurori și 53% din judecători cunosc bine sau foarte bine activitatea serviciului de probațiune, ceea ce arată că 38% dintre aceștia au o cunoaștere limitată referitoare la acest aspect. Este îngrijorător faptul că unul din cinci judecători și unul din zece procurori au foarte puține, sau nu au deloc, informații cu privire la activitatea serviciului de probațiune (Dolea et al., 2011; Sandu, 2015c).

Sondajele realizate în România reliefează o situație similară, serviciile de probațiune fiind

puțin cunoscute în rândul publicului, inclusiv în cel al practicienilor dreptului – 14% dintre juriștii chestionați nu au putut da explicații cu privire la semnificația termenului de probațiune (Grecu, 2009; Sandu, 2015c).

Funcțiile pedepsei sunt prezentate atât în literatura sociologică, cât și în cea juridică: retribuirea, descurajarea, incapacitarea și reabilitarea (Szabo, 2010a). Nu este foarte clar dacă în viziunea legiuitorului român cât și a celui moldovean aceleași funcții se pot asocia măsurilor neprivative de libertate. În opinia noastră, măsurile neprivative de libertate vizează mai degrabă profilaxia socială și reabilitarea persoanelor, în special a celor minore, care au săvârșit fapte penale. Funcția retributivă a pedepsei, deși prezentă implicit sub forma ideii de sancțiune datorată de făptuitor în urma încălcării legii, nu era însă prezentă discursiv la nivelul textului de lege. Din perspectiva discursivă, lipsa unei preocupări cu privire la funcțiile pedepsei în doctrină (literatura juridică de specialitate) ne face să considerăm că paradigma retributivă este dominantă la nivelul discursului public, astfel că teoreticienii domeniului neglijează interogarea asupra acestora (funcțiilor) considerându-le un fapt comun, chiar dacă modificările legislative apărute provin din „importuri juridice” din sisteme de drept care au aderat la o altă filosofie penală și, implicit, la o altă definiție operațională a *funcțiilor pedepsei* (Sandu, 2015c). Procesul de construcție socială a pedepsei, și, implicit, a probațiunii ca instituție implicată în managementul efectuării/neefectuării pedepsei, suferă o deconstrucție dată de modificarea semantică menționată, în înfăptuirea căreia societatea – și chiar mulți dintre practicieni – nu este avizată.

Practica *transparadigmatică* generează un discurs incoerent care încearcă să justifice în termenii unei paradigme – restaurative – elemente de practică socială ce își au originea în paradigma retributivă. Instituțiile paradigmei retributive nu își pierd actualitatea, ci suferă treptat o derivă interpretativă, pe măsură ce paradigma restaurativă se împământește în rândul practicienilor. Un clivaj interpretativ este cel pe care îl suferă conceptul de pedeapsă

și, respectiv, cel de probațiune ca practică socială – profesională. Serviciile de probațiune sunt menite să supravegheze executarea pedepselor neprivative de libertate la intersecția dintre instituțiile cu primat asistențial al serviciului de probațiune – reintegrare/recuperare – și cele juridice, focalizate pe ideea de justiție retributivă, și, respectiv, cu instituțiile din sistemul Direcției Penitenciarelor focalizate pe o paradigmă carcerală. Această intersecție a valorilor profesionale creează o inegalitate de discurs și la nivelul strategiilor de normalizare a puterii pe care unul sau altul din reprezentanții instituțiilor menționate și al opiniei publice le au. Normalizarea relațiilor de putere și obținerea unui status-quo instituțional poate plasa prestigiul serviciilor asistențiale (de probațiune) într-o zonă puternică, sau dimpotrivă. Prestigiul profesional permite consilierului de probațiune, ca actor instituțional, o participare mai amplă sau mai restrânsă la perpetua negociere socială a semnificației însăși ideii de justiție penală și de pedeapsă, precum și a funcțiilor acesteia. Presiunea socială la care instituțiile sociale sunt supuse este și ea variabilă în funcție de așteptările opiniei publice față de dreptatea socială. Aceste așteptări se pot înscrie pe o axă care merge de la valoarea *solidarității* – ce conduce la practici restaurative – până la valoarea *retribuirii colective* – ce duce la practici de natură retributivă (Sandu, 2015c).

Paradigme teoretice și modele ideologice ale practicii probațiunii

Din perspectiva rolului acțiunii sancționatorii, literatura de specialitate (Groza, 2006, 16–28) vorbește de patru modele teoretice:

Justiția retributivă (Von Hirsh, 1976) – paradigmă clasică a înțelegerii pedepsei – originată în legea talionului, bazată pe reciprocitate, scopul pedepsei fiind retribuirea făptuitorului pentru acțiunea săvârșită. Această ipoteză este susținută empiric de cercetări care urmăresc să

evidențiază percepția publicului cu privire la scopurile pedepsei (McFatter, 1978; 1982; Carroll et al., 1987; De Keijser, Van Der Leeden și Jackson, 2002). Justiția retributivă are în vedere distribuția dreptății (Sandu și Damian, 2010). Individualizarea pedepsei urmărește costul social al infracțiunii, gravitatea (construită social) (Sandu și Unguru, 2014, 196) a faptei și circumstanțele săvârșirii infracțiunii (Hudson, 1996). Teoria justiției retributive rezidă în eticile distributive (Sandu, 2015a, 92) și, mai ales, în cea a lui John Rawls (2012). Dreptatea ca echitate este transpusă în cazul de față ca pedeapsă echitabilă pentru fapta săvârșită. Estimarea pericolului social nu poate constitui în opinia noastră o justificare a sancțiunii într-o teorie pur distributivă, întrucât analiza ar fi de tip convenționalist și nu intenționalist. Principiile dreptății distributive sancționează mai ales intenția înfăptuită, sau neglijarea ce putea fi prevăzută (Sandu, 2014), consecințele faptei fiind mai degrabă importante în individualizarea pedepsei. Retribuirea exclusivă a intenției ar lipsi sancțiunea de capacitatea sa de descurajare. În practica judiciară, factori precum pericolul social al faptei, riscul de recidivă, recuperarea prejudiciului sunt de asemenea luați în calcul în individualizarea pedepsei. Funcția retributivă a pedepsei este orientată preponderent spre trecut – focalizată pe răul în sine produs prin comportamentul infracțional – și pe proporționalitatea dintre infracțiune și pedeapsă (Szabo, 2010a). Considerăm că paradigma retributivă este tributară eticii universaliste și deontologice, conform căreia se poate vorbi despre un caracter transcendent al justiției și al înfăptuirii dreptății (Sandu și Unguru, 2014, 197–198). Centrarea exclusivă pe sancțiune a modelului justiției retributive este criticată (Groza, 2006, 16–28; Szabo, 2010b) de lipsa accentuării funcției educative și de terapeutică socială a pedepsei.

Justiția utilitaristă arată că scopul aplicării sancțiunii este prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni, teoria utilitaristă a sancțiunii având la bază descurajarea, reabilitarea și incapacitarea persoanei pentru a săvârși noi infracțiuni (Sandu și Unguru, 2014, 199). Spre deosebire

de justiția retributivă care este orientată spre trecut, paradigma justiției utilitariste – consecinționiste – este orientată către viitor (Duff, 2001). Practica internațională la nivelul anului 2015 a probațiunii bazate pe justiția utilitaristă pune accentul pe cooperarea dintre serviciile de probațiune și liderii de opinie din comunitate⁴ în vederea reducerii oportunităților nelegitime – a șanselor de a săvârși noi infracțiuni pe care persoanele aflate în supraveghere le au în mediul comunitar (Miller, Copeland și Sullivan, 2015). Studiile au arătat că preferința consilierului de probațiune pentru metode bazate pe supraveghere strictă, respectiv pe strategii comunicative, influențează calitatea practicii prin alegerea tehnicilor de intervenție care sunt cuprinse în managementul de caz (Ricks și Louden, 2015). Același studiu arată că în situația non-compliancei continue sau repetate a subiectului serviciilor de probațiune, majoritatea consilierilor, independent de orientarea lor teoretică, să utilizeze strategii punitive. Din păcate, nici cadrul românesc, nici cel moldovenesc nu sunt transparente la managementul de caz, deși legislația română, începând cu NCP generalizează ideea implicării serviciului de probațiune în supravegherea în comunitate a persoanelor condamnate cu suspendare.

Justiția orientată spre drepturile omului pleacă de la ideea conform căreia societatea – reprezentată de stat – este coresponsabilă de perturbarea relațiilor sociale, prin actul infracțional (Sandu, 2012, 65–75; Sandu și Damian, 2012). Justiția orientată spre drepturile omului (Groza, 2006, 16–28) propune o sinteză dintre principiul retributiv al proporționalității, împreună cu cel utilitarist al reabilitării infractorului la care se adaugă elementele referitoare la personalitatea infractorului. Statul este obligat să contribuie la reabilitarea infractorului, acestuia nerevenindu-i doar dreptul de a pedepsi, ci și obligații cu privire la caracterul pedepsei și limitele executării acesteia. Statul are puterea de a-i retrage o serie de drepturi persoanei condamnate, corelată cu obligația de a proteja persoana condamnată împotriva tratamentelor inumane și degradante (Groza, 2006, 16–28). Protecția victimei, alături de cea a societății,

constituie justificarea aplicării sancțiunii, drept pentru care aceasta nu poate fi mai mare decât riscul la care este supusă societatea, incluzând și victima, dacă infractorul nu ar suporta niciun fel de sancțiune (Hudson, 1996; Groza, 2006, 16–28; Sandu și Unguru, 2014, 204–205).

Justiția restaurativă se bazează pe ideea conform căreia rolul pedepsei este de a facilita reabilitarea, teoreticienii făcând statul co-responsabil de reabilitare. Dacă reparația propusă de modelul retributiv este unilaterală – prin încarcerarea infractorului – justiția restaurativă are la bază reafirmarea consensului valorilor împărtășite la nivelul comunității printr-un proces cel puțin bilateral – făptuitor-victimă – dacă nu trilateral – făptuitor-victimă-comunitate (Wenzel et al., 2008). Dacă în cazul justiției retributive se ridică semne de întrebare cu privire la relația dintre actul de putere și transgresiunea reprezentată de fapta antisocială, în cazul celei de-a doua filosofii penale se pune problema esenței valorilor împărtășite și a modalităților în care se construiește identitatea socială a victimei și a făptuitorului și cum pot fi reconstruite prin identificarea unor valori împărtășite între cele două părți. Scopul pedepsei în cadrul acestei filosofii penale este orientat atât către făptuitor, cât, în mod special, către restaurarea drepturilor victimei prin procesul medierii infractor-victimă” (Sandu, 2012, 65–75; Sandu și Damian, 2012). În centrul paradigmei justiției restaurative se află medierea relației infractor-victimă (Dignan, 2005). Justiția restaurativă are ca element central poziția victimei și strategiile de compensație a pagubelor pe care aceasta le-a suferit în urma acțiunii infracționale (Sandu, 2015b), precum și pe înțelegerea de către infractor a răului produs și pe acceptarea răspunderii pentru repararea pagubei (Toroipan și Oancea, 2002). Practica serviciilor de probațiune integrează modelul justiției restaurative prin organizarea unor programe reparatorii active și de conștientizare a infractorului cu privire la impactul infracțiunii asupra victimei (Groza, 2006, 16–28). Scopul justiției restaurative este cel al *depenalizării sancțiunii* (Johnstone, 2011). Justiția restaurativă s-a născut din punerea sub semnul întrebării a suficienței și chiar a

necesității pedepsei așa cum este ea instituită în sistemele penale moderne, pentru restabilirea dreptății după ce s-a comis o faptă socială. Alternativele la pedeapsa bazate pe teoriile retributive se constituie treptat într-o nouă paradigmă ideologică și instrumental numită *justiție restaurativă* (Bazemore, 1998; Braithwaite, 1989; Braithwaite, 1998; Braithwaite, 1999; Bazemore și Umbreit, 2001; Braithwaite și Strang, 2001; Braithwaite, 2002; Braithwaite, 2003). Implementarea justiției restaurative se realizează prin accentuarea dimensiunii sociale a răspunderii penale (Daly, 2000; Johnstone și Van Ness, 2006). Răspunsul la infracțiune, pentru a-și dovedi eficiența în calitatea sa de terapeutică socială, trebuie să implice atât victima, infractorul, cât și comunitatea. Acest model elimină parțial riscul de recidivă dat de cariera penitenciară și de discriminarea la care foștii deținuți sunt supuși. Relația victimă-făptuitor este considerată esențială pentru succesul programelor de probațiune bazate pe teoria justiției restaurative. Studiul efectuat de Saulnier Alana și Sivasubramaniam Diane (2015) referitor la importanța oferirii de scuze victimei de către infractor în recuperarea socială a acestuia arată că prezența reală a victimei în etapa de exprimare a regretelor făptuitorului are un impact crescut asupra *percepției subiective a scuzelor* și asupra relevanței acestora. Prezența *victimei reale* și nu a uneia simbolice sau surogat duce la o mai mare ușurință în exprimarea regretului, recunoașterea și acceptarea vinovăției, elemente cu impact în economia subiectivă a recuperării sociale a făptuitorului (Saulnier și Sivasubramaniam, 2015). Acest lucru prezintă o importanță crescută în elaborarea programele de justiție restaurativă bazate pe credință, care include confesarea în fața unui preot investit cu puterea simbolică de a oferi iertarea în numele lui Iisus Hristos. Suntem convinși de puterea chatartică a mărturisirii păcatelor în fața reprezentantului divinității și importanța excepțională a acesteia în recuperarea socială a persoanelor care au suferit fapte penale.

O altă categorie de programe de terapeutică socială vizează asumarea faptei și a calității de făptuitor în cadrul unor grupuri terapeutice și

de suport și a exprimării generale a regretului în fața unei *victime substituit*.

Paradigma justiției restaurative este – în forma sa teoretică – situată la antipodul justiției retributive, pe care vine să o înlocuiască (Popa, 2005). În practică, elementele de justiție restaurativă coexistă cu cele de justiție retributivă și cu cele de justiție centrată pe drepturile omului, respectiv tranzacțională (contractualistă). Modelele care au stat la baza formării paradigmei restaurative sunt eterogene, dar toate au la bază *reîntoarcerea* justiției în mâinile celor direct interesați: victima, făptuitorul și comunitatea (Wenzel et al., 2008). Părțile vătămate trebuie să fie parte activă a procesului penal, nu doar în ceea ce privește despăgubirile civile, ci și în stabilirea strategiilor de recuperare socială a făptuitorului, care înlocuiesc pedeapsa propriu-zisă (Nils, 1977). Modelul are la bază înțelegerea în profunzime a contextului în care s-a petrecut fapta și care au fost consecințele acesteia pentru partea vătămată. Perspectiva narativă pune părțile în contact, nu din poziție adversarială, ci dintr-una în care fiecare înțelege *povestea* celeilalte părți, ce aduce aceasta în interacțiunea socială de mediere, cum se raportează fiecare dintre părți la fapta comisă și cum au interiorizat experiența respectivă. Această abordare duce la înfăptuirea idealului de a *da voce* victimei (Gilligan, 1982).

Teoria acțiunii comunicative (Habermas, 2000) arată că în procesul de obținere a consensului, în general al echilibrului social reflectiv, unele părți își manifestă capacitatea de agent moral, în timp ce altele își asumă/li se atribuie rolul de *pacient moral*, persoane incapabile să-și facă auzită *vocea* – punctul de vedere, aspirațiile, necesitățile. Teoriile justiției restaurative pun accent pe *construcția socială a autonomiei și responsabilității* făptuitorului în procesul de interacțiune cu victima sau chiar cu alte persoane care și-au asumat istoriei personale o poziție victimială. Făptuitorului i se poate solicita să ofere o compensație direct victimei, sau chiar să realizeze o serie de servicii în favoarea acesteia, care să ducă la o compensație reală a disatisfacției suferite în

urma faptei penale. Astfel se restabilește *dreptatea* socială, înțelegând ca echitate de șanse în accesul la resursele necesare urmăririi propriei bunăstări (Bălățescu, 2014) și în *compensarea avantajelor obținute* în urma *accesului nelegitim* la resurse (Bazemore, 1998).

Procesul deliberativ este cel care generează terapia socială, atât în situația victimei cât și în cea a făptuitorului (Braithwaite, 1989, 1998). Teoreticienii paradigmei invocă *moralitatea dialogică* în înțelegerea perspectivei comunitariene asupra justiției restaurative (Braithwaite, 1989). Este invocată experiența postmodernă, a deconstrucției pretențiilor universaliste asupra dreptății (Pavlich, 2001), justiția fiind înțeleasă mai degrabă ca o construcție socială, iar moralitatea socială fiind rezultatul unei negocieri continue.

Doina Balahur (2004) consideră *justiția restaurativă* ca fiind o paradigmă conceptuală – cadru al pedepselor neprivative de libertate. Autoarea vorbește despre două sensuri ale termenului probațiune: acela de *strategii care limitează contactul făptuitorului cu sistemul formal al justiției penale*, precum și de *alternativă la sancțiunile privative de libertate*. Prin practica probațiunii bazată pe strategii restaurative este urmărită atât *depenalizarea sancțiunii*, cât și *reconstrucția rețelelor reciprocității organizate* și a „*solidarității civice*” (Balahur, 2009).

Câteva considerații asupra paradigmei prisonocentrice și posibilelor alternative sociale

Închisoarea este atât în opinia publicului, cât și a specialiștilor în domeniul penologiei, sancțiunea cu cel mai înalt nivel de pedepsire. Aceasta este considerată ca fiind răspunsul cel mai sever, dar și cel mai potrivit al comunității față de infracțiune și infractori (Dilion, 2005; Sandu, 2015c). Închisoarea reprezintă o instituție totală după modelul descris de Goffman (2004) pentru azil. Cultura carcerală se impune asupra individului, redefinind stilul de viață al acestuia și transformându-l într-un infractor de

carieră. Necesitatea gradării pedepsei și necesitatea existenței unui răspuns mai puțin sever al societății, conform cu gradul de pericol social redus, estimat la nivelul comunității, și implementat de instanțele de judecată, au dus la apariția diverselor tipuri de *sancțiuni neprivative de libertate*. Acestea sunt văzute ca alternativă la închisoare, sub aspectul intensității pedepsei (Balahur, 2001). Probațiunea bazată pe alternative la închisoare rămâne tributară paradigmei prisonocentrice, chiar dacă umanizată, închisoarea este prezentă în discursul despre pedeapsă, dar și în cel despre recuperarea socială a făptuitorului (Dilion, 2005). Închisoarea simbolică îl leagă în mod definitiv pe acesta de un trecut carceral, chiar dacă lipsa mediului criminogen activ al închisorii diminuează mult riscul de recidivă. Paradigma prisonocentrică rămâne dominantă chiar și în statele unde sancțiunile neprivative de libertate reprezintă peste 70% din totalul condamnărilor pronunțate, cum este cazul Japoniei, Germaniei, Sloveniei, Finlandei, Austriei și Egiptului (Balahur, 2001).

Paradigma prisonocentrică este – în viziunea noastră – una retributivă în esență, sancțiunea rămânând răspunsul societății la infracțiune. Pedepsele neprivative de libertate menționate rămân în logica retributivă, ele nefiind în fapt o depenalizare a sancțiunii. Curente dominante în susținerea alternativelor sociale la pedeapsa cu închisoarea arată că societatea înțelege dezavantajele închisorii în recuperarea socială a infractorilor. În opinia noastră, în etiologia încarcerării una dintre cele mai importante cauze, dar și consecințe ale fenomenului, o reprezintă sărăcia (Milicenco, 2011), atât cea materială, cât și cea simbolică.

Din analiza sistematică a 23 din cele peste 300 de studii realizate în literatura de specialitate referitoare la impactul încarcerării versus cel al soluțiilor alternative în diminuarea riscului de recidivă (Martin Killias și Patrice Villetaz, 2008) a reieșit că rezultatele sunt aparent în favoarea sancțiunilor non-custodiale. În 11 din cele 27 de cazuri comparate, recidiva este mai frecventă în cazul subiecților care au suferit încarcerare, decât cei care au beneficiat de

sancțiuni alternative. Meta-analiza, realizată de autorii menționați, cu privire la gravitatea faptelor pentru care au fost condamnați subiecții, arată însă că riscul de recidivă este aproape egal în cazul faptelor grave, care au fost sancționate cu închisoarea, respectiv cu soluții alternative (Killias și Villetaz, 2008). În opinia noastră, acest lucru este corect și consonant cu funcția de *incapacitare*, care este atribuită pedepsei. Pedeapsa ca profilaxie socială menține infractorul care a săvârșit fapte deosebit de grave în afara capacității de a săvârși alte fapte și societatea în situația de risc minim față de faptele antisociale. Cariera penitenciară este facilitată de mediul carceral și inhabituarea deținutului cu acesta. Încarcerarea este în unele cazuri o *carieră*, mediul penitenciar fiind văzut ca o resursă de supraviețuire, mai ales în cazul celor care au suportat o detenție de lungă durată, și în urma acesteia i s-au destrucurat rețelele sociale de sprijin. Respectiva persoană nu mai găsește resurse de adaptare la mediul non-carceral, ceea ce îl determină să săvârșească fapte penale, cu intenția expresă de a reveni în închisoare. Experiența carcerală odată ce devine obișnuință își pierde funcția de factor inhibant al comportamentului antisocial. O cercetare realizată în Republica Moldova arată că la 1 aprilie 2005, un număr de 1.950 de persoane executau pentru a doua oară pedepse privative de libertate, 1.332 – a treia oară, iar 930 – a patra oară și mai mult, față de 2.458 de deținuți care sunt condamnați pentru prima dată, ceea ce reprezintă doar 36,9% din totalul persoanelor încarcerate în Republica Moldova la data studiului (Dilion, 2005).

O reală alternativă la paradigma prisonocentrică ar fi una derivată din justiția restaurativă, care să elimine ideea de sancțiune și nu doar cea de pedeapsă transformând-o – cel puțin la nivel discursiv – în măsuri educaționale de reintegrare socială. Faptul că legislația românească asociază măsurile educative cu cele sancționatorii contribuie la menținerea modelului de filosofie penală fundamentată retributiv, chiar dacă un pas înainte îl reprezintă separarea conceptului de *sancțiune* de cel de *pedeapsă*. Această separare este însă una doar parțial productivă, câtă

vreme nici publicul și nici marea majoritate a practicienilor nu sesizează diferența și nici nu operează cu ea în practica probațiunii.

Metodologia cercetării

Colectarea datelor s-a realizat prin intermediul a:

- 27 de interviuri individuale cu consilieri de probațiune și directori ai serviciilor de probațiune din zona de N-E a României și din Republica Moldova. Dintre acestea 12 au fost realizate în România în județele Botoșani, Suceava, Iași, Neamț, Bacău, și 15 în Republica Moldova, în raioanele Bălți, Ungheni și 4 din sectoarele Municipiului Chișinău, respectiv Biroul Central – Național cu sediul în Chișinău. Aceste interviuri au fost realizate cu acceptul de principiu al Direcției Naționale de Probațiune din România și a șefilor de servicii din județele menționate, respectiv a Oficiului Central de Probațiune din Moldova. Interviuurile au fost semi-structurate pornind de la un ghid ce vizează următoarele arii tematice: experiența în calitate de consilier de probațiune; descrierea practicii profesionale/specificul practicii; semnificația pe care o acordă subiectul practicii sale profesionale; relația cu beneficiarii; relația dintre consilierul de probațiune și instituții (serviciul de probațiune, instanțele de judecată, penitenciare); semnificația responsabilității și autonomiei și rolul serviciilor de probațiune în construcția autonomiei și responsabilității persoanelor aflate în supraveghere.
- Un focus grup realizat în România, unde, alături de reprezentanți ai sistemului de probațiune, au fost cooptați și alți 8 profesioniști implicați în implementarea probațiunii (asistenți sociali, psihologi, medici legiști). Axele tematice ale ghidului de interviu pentru focus grup au fost aceleași cu cele menționate anterior pentru interviurile individuale, dar cu accent pe modul în care alți profesioniști se raportează la consilierii de probațiune.
- Adiacent, au fost realizate 3 interviuri cu un medic legist, un avocat, un asistent social, care colaborează în diverse forme cu serviciul de probațiune.
- 14 interviuri au fost realizate cu beneficiari ai sistemului de probațiune (7 din România și 7 din Moldova). Axele tematice ale ghidului de interviu pentru beneficiari au vizat: experiența în calitate de persoană aflată în supravegherea serviciului de probațiune; semnificația pe care o acordă subiectul relației sale cu serviciul de probațiune; relația cu consilierul de probațiune; semnificația responsabilității și autonomiei.

În eșantionul analizat cea mai mare pondere a fost reprezentată de persoanele de gen feminin în rândul consilierilor de probațiune și, respectiv, de gen masculin în rândul beneficiarilor. Această pondere reflectă distribuția pe genuri a persoanelor implicate în serviciul de probațiune și parțial a beneficiarilor acestui serviciu.

La nivelul fiecărui serviciu în parte respondenții au fost aleși după metoda bulgărelui de zăpadă.

S-au folosit eșantioane teoretice fără intenția unei reprezentativități statistice, dată fiind natura exploratorie a cercetării. În selecția respondenților s-a urmărit saturarea modelului teoretic, fiind selectați noi respondenți până la momentul în care nu au mai apărut informații diferite de cele deja analizate de la noii respondenți.

Discuție

Specific social-construcționismului, realitatea socială este înțeleasă în sensul unui proces de reconstrucție a interpretărilor diferitelor evenimente sociale și a modului în care subiecții își reprezintă lumea lor socială, nefiind urmărită în mod distinct o descriere obiectivă a acesteia. Perspectiva social-construcționistă pune sub semnul întrebării ideea de obiectivitate absolută a realității sociale, aceasta fiind mai degrabă văzută ca rezultatul unui proces interpretativ asupra valorilor, normelor, instituțiilor și

instrumentelor care jalonează acțiunea socială. Din perspectiva epistemologică construcționistă, vorbim de credibilitatea datelor și nu neaparat de validitatea acestora.

A fost urmărită triangularea cercetătorilor și a surselor de date, pentru a se diminua pe cât posibil sursele de subiectivitate în interpretarea datelor, cercetătorii asumându-și natura subiectivă și caracterul exploratoriu al cercetării.

Specificități ale analizei datelor

Pentru interpretarea datelor s-a utilizat *Grounded Theory* (GT) (Goulding, 1999; Corbin și Strauss, 2008; Creswell, 2007), realizându-se un proces de generare sistematică a conceptelor și categoriilor conceptuale cu un nivel de generalitate din ce în ce mai crescut, care explică tema cercetată. Abordarea a fost inductivă, fiind realizate etape succesive de lucru, pornind de la informațiile oferite de subiecții investigați, urmărindu-se astfel generarea unui corpus teoretic nou și nu validarea unui set de ipoteze prealabile (Corbin și Strauss, 2008). Astfel obținute rezultatele, sintetizate sub forma unui model, pot constitui ipoteze de lucru pentru cercetări viitoare, care să clarifice modelul rezultat și întinderea validității acestuia. Codarea datelor s-a realizat în mai multe faze: codarea inițială și codarea selectivă/focalizată (Adam, 2009), cu scopul de a identifica temele sau categoriile semnificative, apoi printr-o codare focalizată s-a realizat o categorizare a datelor mai apropiată de teorie, prin împărțirea în categorii și subcategorii și reunirea unor categorii inițiale care sunt adiacente semantic.

Axele tematice și categoriile obținute în urma codării axiale au fost:

- Axa tematică I. Cadrul instrumental și instituțional:
 - Categoria 1. Cadrul normativ de funcționare;
 - Categoria 2. Cadrul instituțional de funcționare;
 - Categoria 3. Evoluția practicii probațiunii în România și Moldova;
- Axa tematică II. Dezvoltarea resurselor umane:
 - Categoria 1. Atribuțiile consilierului de probațiune în raport cu tipurile de beneficiari;
 - Categoria 2. Socializarea profesională;
 - Categoria 3. Identitatea profesională a consilierilor de probațiune;
 - Categoria 4. Dileme și probleme profesionale în practica probațiunii;
- Axa tematică III. Practica Probațiunii Centrată pe Valori Etice:
 - Categoria 1. Valori constitutive;
 - Categoria 2. Valori operaționale ale practicii;
 - Categoria 3. Paradigma funcțională a profesiei/justiția restaurativă, justiția centrată pe drepturile omului/justiția retributivă;
- Axa tematică IV. Probațiunea între consiliere și supraveghere:
 - Categoria 1. Specificul relației consilier de probațiune-persoană supravegheată;
 - Categoria 2. Relația consilier de probațiune-persoană supravegheată ca relație terapeutică;
 - Categoria 3. Povești despre practică;
 - Categoria 4. Strategii de echilibrare a puterii;
 - Categoria 5. Instrumente de lucru;
 - Categoria 6. Către o perspectivă a consilierului de probațiune asupra relației cu persoanele supravegheate.

Pentru ca cititorul să poată înțelege mai bine modalitatea de operare în construcția categoriilor vom prezenta un fragment de analiză preluat referitor la axa tematică: Probațiunea între consiliere și supraveghere, mai exact la categoria:

Specificul relației consilier de probațiune-persoană supravegheată

Relația⁵ dintre consilierul de probațiune și client este considerată a fi una de încredere și ajutor, bazată pe faptul că persoana supravegheată vede *ajutorul efectiv* oferit de consilier, iar acesta din urmă vede că *beneficiarul* își îndeplinește obligațiile impuse de instanță.

„Păi, atâta timp cât omul vede că beneficiază de la mine de ajutor se stabilește și o relație de încredere și ajutor reciproc. Eu am încredere dacă văd că respectă măsurile și face demersuri în acest sens și el prin simplul fapt că vede că are nevoie de ajutorul meu juridic că prin altceva nu pot să îl ajut, sau la o instituție vede că beneficiază. Și faptul că vede că este ajutat și este văzut ca om, și nu ca și condamnat, pentru el contează foarte mult” (IRO04).

Este remarcată apariția unei oarecare reticențe a persoanelor supravegheate față de urmarea unui program de reabilitare, motivată de lipsa de informație cu privire la semnificația și utilitatea acestora. Totuși, respondentul arată că unii dintre cei supravegheați ajung să fie satisfăcuți de programele urmate (IRO06).

Respondentul arată că în cadrul lucrului cu persoanele supravegheate prin intermediul programelor de reintegrare pot apărea surprize din partea acestora, fiind relatată o astfel de situație în care o persoană care, în ciuda mediului anomic din care provine, participă la programele de recuperare cu deschidere, implicare și dorință de cunoaștere și autocunoaștere.

„Da. Chiar acum lucrez la un caz care are de parcurs un program One to One, ca și obligație impusă de instanță. Este o persoană care m-a surprins într-un mod pozitiv. De ce? Pentru că am observat că are un potențial foarte bun. Din păcate a crescut într-un mediu familial mai puțin benefic și cu toate acestea are o disponibilitate de a cunoaște, de a afla lucruri noi, de a afla informații noi [...]” (IRO06).

Analizând natura propriei relații cu persoanele supravegheate, respondentul o consideră una profesională, bazată pe empatie, înțelegere a contextului infracțiunii și lipsa oricărei judecăți evaluative referitoare la persoana supravegheată și faptele acestuia. Relația consilier-supravegheat este una simetrică, consilierul considerându-l o persoană egală cu sine. Centrale relației sunt obiectivele ce vizează reintegrarea în societate a făptuitorului. Conștientizarea de către făptuitor că toate acțiunile consilierului de probațiune sunt realizate în interesul persoanei supravegheate constituie un moment de satisfacție profesională pentru consilier.

„Relația mea cu persoanele aflate sub supraveghere este una profesională, în sens că eu înțeleg nevoile criminogene a persoanelor aflate în supraveghere, încerc să înțeleg contextul infracțional în care s-a realizat acea infracțiune, nu judec în nici un fel. Încerc să am o relație echidistantă astfel încât să nu fie nici de apropiere și nici de sfidare; îl consider o persoană egală într-un fel și încerc să am o relație bazată strict pe centrarea pe anumite obiective. Și obiectivele noastre sunt reintegrarea în societate [...]” (IRO01).

Respondenții consideră comunicarea ca fiind elementul cheie al relației cu persoanele supravegheate. Comunicarea trebuie să fie dincolo de orice etichetare sau resentiment cu privire la faptele pentru care persoana a fost condamnată.

„Încerc să fac față situației la momentul acesta. Înainte aș fi spus că încerc să îmi fac o imagine cât mai corectă despre situația omului dincolo de ce ține de personal [...] pentru că înțelegând omul poți și să comunici altfel cu el. Indiferent ce a făcut, indiferent cum a ajuns la tine, dacă nu reușești să deschizi un canal de comunicare nu faci nimic” (IRO02).

Respondentul insistă asupra importanței comunicării în implementarea probațiunii, aducând în discuție comunicarea interculturală – cu referire la comunicarea cu reprezentanții comunităților roma. Particularitățile culturale ale

acestora sunt descrise ca fiind manifestarea unei rezerve față de comunicarea cu persoanele din afara comunității, un înalt grad de aderență la valorile comunității, unitate de grup. Lipsa abilităților de comunicare poate implica o serie de riscuri profesionale, inclusiv de a trezi reacții violente la interlocutori.

„Cred că ar trebui la fel și cum am zis și pentru mine să comunice bine cu oamenii pe care îi are în evidență, să comunice bine cu cei pe care îi întâlnește în teren. Noi mergem și în comunități de țigani în care vrei nu vrei fără nici un fel de snobism sau rasism sau ori ce ar putea fi considerat. Ei au o cultură a lor, sunt foarte rezervați, sunt foarte uniți și atunci când mergi să vorbești cu o familie te trezești înconjurat de o comunitate întreagă și atunci în condițiile în care nu știi să comunici cu ei se pot foarte ușor simți ofensați și să te simți amenințat, să te simți în pericol oarecum. [...]” (IRO02).

Planificarea comunicării se bazează pe un anumit grad de empatie, descris de respondent ca „bună evaluare a omului” și estimare a specificului comunicării, adecvată fiecărui interlocutor.

„[Eficientizarea comunicării cu persoanele supravegheate] Să evaluez foarte bine omul. Astfel cred că îți estimezi mai bine felul în care poți comunica cu el. Să comunici cu fiecare cum trebuie” (IRO02).

Valorile etice și comportamentale necesare unei bune relații cu persoanele supravegheate sunt sinceritatea și consecvența. În lipsa acestora, șansele de succes a intervenției sunt considerate nule.

„Consecvență, sinceritate. Dacă nu ești sincer nu ai nicio șansă” (IRO02).

Respondenții consideră necesară existența unor competențe comunicaționale particulare atunci când consilierul abordează subiecte sensibile, mai ales în dialogul cu făptuitorii care au fost condamnați pentru violență.

„Dacă e să amintim aici sunt persoane sub supraveghere care au comis infracțiuni

cu violență sau infracțiuni de natură sexuală și aici este o gamă foarte largă de infracțiuni și persoanele trebuie tratate cu o anumită abordare atunci când vorbești cu ei. Și trebuie să fii un pic pregătit pentru asta, nu poți chiar oricum și oricând să abordezi niște subiecte delicate” (IRO03).

Descriind propria relație cu persoanele supravegheate, respondentul arată că acesta se bazează pe respect reciproc, egalitate în relația interpersonală, asertivitate și empatie. În cursul procesului de consiliere, consilierul urmărește să îi motiveze pe beneficiari să adere la măsurile solicitate, să conștientizeze fapta săvârșită și consecințele acesteia. Eficiența relației de ajutor în probațiune pornește doar din existența nevoii de schimbare a persoanei supravegheate, în lipsa acesteia intervenția este aproape inutilă.

„Depinde de sentință pentru că toate cazurile pe care le am vreau să le duc la bun sfârșit, riscul de recidivă la cazuri acuma a mai crescut față de alți ani, dar monitorizez, deci încerc cumva prin interviul pe care îl fac cu persoana încerc să îl motivez, încerc să caut tot felul de bariere să nu mai comită în viitor infracțiuni, iar eu mă bazez pe relația de comunicare foarte mult. Dacă se stabilește o relație de comunicare și de încredere niciodată nu îi tratez... eu sunt consilier și tu ... Există un respect și cumva îi tratez ca de la egal la egal. Sunt asertivă cu ei, ca să pot să mi-i apropiu și atunci ei comunică mult mai bine când văd că sunt ajutați și aici este o capcană pentru că câteodată îi ajuți prea mult și nu mai știu să ia decizii singuri. [...]” (IRO04).

Un alt respondent arată primordialitatea respectării legii în activitatea sa. Relația sa cu persoanele supravegheate este una de respect, și egalitatea – în sensul simetrizării relației – în relația cu beneficiarii, doar în contextul respectului oferit de beneficiari la rândul lor. Indiferent de nivelul de cultură a persoanei supravegheate, este necesară respectarea drepturilor acestora, fără angajamente emoționale, mai ales negative. Relația se menține în limite profesionale, fără a fi transformată într-una de camaraderie sau prietenie.

„Sunt o persoană care în primul rând respect legislația. Dar sunt și o persoană care mă port frumos, respectuos, impun anumite [...] Adică am niște pretenții, adică dacă eu te respect și te tratez de la egal la egal, aștept același lucru de la tine. Dar sunt și oameni care nu au studii sau vorbesc în alt dialect, și atunci chiar dacă sunt încercată la maxim în ziua aceea, dar cu persoanele în fața mea le respect drepturile și încerc să îmi controlez orice impuls, chiar dacă sunt o persoană impulsivă mă duc și mă descarc în altă parte și pe fața mea nu se citește nimic. [...] Este o relație consilier-supravegheat și doar atât nu suntem prieteni, nu suntem tovarăși sau altceva” (IRO04).

Dimpotrivă, în relația cu supravegheații minori, respondentul abordează o atitudine prietenoasă, cu condiția respectării obligațiilor impuse de instanță. Atitudinea deschisă, comunicativă, combinată cu cea autoritară doar când este cazul, este mult mai eficientă decât o atitudine formală autoritară.

„Mie îmi place să le zic la minori că eu sunt un fel de mama a doua pentru ei. Eu mă cobor la nivelul lor, sunt o persoană prietenoasă și ei ei se relaxează mult mai mult și mai degrabă vin dacă ești autoritar pentru că într-adevăr sunt și autoritară când se impune, dar mai degrabă vorba dulce mult aduce. Chiar le și spun: Pot fi și prietena voastră, dar în același timp respectați obligațiile impuse de instanța de judecată” (IRO04).

Respectul reciproc în relația consilier-supravegheat este prioritar pentru mai mulți respondenți. Alte ingrediente ale relației consilier-făptuitor sunt încrederea, empatia, sinceritatea și asumarea a ceea ce transmite consilierul persoanei supravegheate.

„[Relația cu beneficiarii] Este bazată pe respect reciproc. Încerc să nu îi dezamăgesc, în sensul că dacă am spus ceva, îmi asum ceea ce am spus. Încerc să am toate datele problemei în sensul de a nu promite ceva ce nu pot realiza după aceea” (IRO05).

Empatia nu trebuie să fie una formală, ci reală fiind transmisă beneficiarilor, în așa manieră încât aceștia trebuie să o sesizeze la consilier.

„Mă pun în pielea lor, empatizez cu ei, le dau impresia că le înțeleg situația, și nu doar dau impresia, ci chiar încerc să le înțeleg situația în care se află” (IRO06).

Construcția relației consilier supravegheat se realizează treptat pe baza încrederii. Încrederea se sprijină pe rezultatele obținute treptat de beneficiar, în implementarea măsurilor impuse și în schimbarea comportamentului său. Încrederea este bazată și pe confidențialitate, ceea ce creează un mediu de siguranță pentru beneficiar.

„Există un principiu al confidențialității pe care noi trebuie să îl respectăm. Îl aducem la cunoștința beneficiarului încă de la început, iar acest lucru le creează o stare de siguranță și, ulterior, starea asta de încredere reciprocă se clădește [...]” (IRO06).

O relație bună consilier de probațiune-persoană supravegheată este privită și din perspectiva unei bune și complete informări a făptuitorului cu privire la așteptările consilierului față de acesta. Imprimarea autorității este și aceasta un ingredient al relației de probațiune eficiente, atunci când persoanele supravegheate sunt mai recalcitrante.

„În general este o relație bună, [relația cu persoanele aflate în supraveghere] în sensul că încerc să vorbesc frumos cu ei, să le dau informațiile potrivite, să nu plece de la mine nelămurite, să știe care sunt consecințele comportamentului și cât este limita mea profesională și umană în cazul acelei relații. [...] Sunt colegi care au persoane în supraveghere persoane mai recalcitrante, care nu înțeleg, care sunt mai agresive și atunci una este să intervină jandarmul, [pentru] că se mai întâmplă și din astea, dar atunci apare ideea de a imprima autoritatea” (IRO08).

De asemenea, importantă este și stabilirea limitei comunicării. Există un standard de comunicare, pentru etapa de evaluare și cea de intervenție. În calitate de manageri de caz, consilierii pendulează între minimul și maximul de comunicare. Spre deosebire de alți respondenți, consilierul IRO08 își expune neîncrederea în importanța și chiar posibilitatea empatiei în relația cu beneficiarii – persoane aflate în suferință. În locul unei relații bazate pe empatie, respondentul propune una bazată pe asertivitate, relația bazându-se pe una de autoritate, consilierul fiind reprezentantul statului. Relația de ajutor este una de respect, bazat pe stabilirea clară a limitelor.

„Nu discut mai mult decât este cazul să discut. Avem un standard de a discuta cu o persoană pe evaluare, pe fiecare întrevedere. Consilierii la mine, fiind și manageri de caz fiecare pendulează între minim și maxim ca să nu fie obositor, dar în rest trebuie să fii un pic asertiv. Eu nu cred în empatie, dar trebuie să fii un pic asertiv, trebuie să vezi și situația persoanei, dar tot timpul trebuie să îi reamintești persoanei foarte atent că tu ești autoritatea, că tu reprezinți statul, tu reprezinți autoritatea, iar consilierea este în această limită în sensul [...]” (IRO08) (Sandu, 2016).

Rezultate

Datele analizate arată că schimbările intervenite în cadrul normativ al funcționării sistemului de probațiune au creat o serie de probleme serioase legate în special de inconsistențe între diferitele acte normative, ceea ce duce la supraîncărcarea activității profesioniștilor și o inadecvare între modelele de practică bazate pe experiența altor state, în special Marea Britanie și Norvegia, și realitatea socială din cele două state analizate. Ambele sisteme de probațiune analizate sunt relativ noi, funcționând în mod oficial de 15 ani în România, respectiv de 12 ani în Republica Moldova. Totuși, ambele țări au o relativă experiență în aplicarea sancțiunilor neprivative

încă din perioada comunistă. Particularitățile regimului comunist din cele două state pot fi considerate o explicație a unor diferențe în înțelegerea raportării la autoritate, care apare ca o caracteristică a serviciilor de probațiune din cele două țări. Serviciile de probațiune din România pun accentul pe comunicare în toate dimensiunile sale atât în relația cu beneficiarii cât și cu alte instituții, în timp ce respondenții moldoveni pun accentul pe latura instituțională și pe comunicarea instituționalizată și formalizată. Construcția probațiunii în România a fost formată pornind de la o serie de elemente de succes din modelele altor state cu precădere cel britanic și cel norvegian. Acestea au fost doar parțial adaptate contextului românesc datorită diferențelor în ceea ce privește cadrul normativ și în ceea ce privește filosofia penală dominantă.

O altă particularitate care influențează construcția serviciilor de probațiune și a profesiei de consilier de probațiune o reprezintă sistemul de mentalități existente la nivelul populației, care este profund retributivă. Astfel că paradigma dominantă în care funcționează serviciile de probațiune este tributară dimensiunii retributive a practicii, dar formările inițiale corelate cu experiența celor două țări menționate au făcut ca majoritatea consilierilor să se poziționeze la nivel discursiv într-o paradigmă restaurativă, iar practicile propriu-zise să aibă un caracter mixt retributiv și restaurativ. Accentul pe dimensiunea comunicațională a sistemului de probațiune românesc face ca acesta să fie orientat spre latura terapeutică în fața celei punitive, în timp ce sistemul moldovenesc este mai degrabă orientat spre asistență socială, bazată pe identificarea și facilitarea accesului beneficiarilor la resurse comunitare. Sistemul moldovenesc de probațiune este o creație a specificului socio-cultural local, dovadă fiind nivelul asistențial crescut implicat de practica probațiunii într-o țară în care nivelul de standard de viață este mai scăzut decât media la nivel european.

Orientarea restaurativă este evidentă în discursul respondenților, care însă o tratează ambivalent. Pe de o parte este pus accentul pe

stricta respectare a legii (în special respondenții din Republica Moldova), corelată cu latura educațională a pedepsei, iar pe de altă parte accentul este pus pe dimensiunea terapeutică ca element de succes al practicii (România). Modelul românesc poate fi considerat ca fiind unul bazat pe socio-terapie de reinserție socială, funcția angajatului serviciilor de probațiune fiind într-adevăr cea de consilier în toate dimensiunile sale inclusiv în cea terapeutică. Abordarea moldovenească accentuează mai mult pe latura supravegherii, respondenții punând mai mult în discuție un model de tip american al „ofițerului de probațiune” care este însă formal rejectat de respondenții din ambele țări. A apărut opinia conform căreia modelul ofițerului de probațiune investește cu și mai multă autoritate pe profesionist, dar aceasta nu este conform cu latura asistențială și terapeutică centrată pe reinserție a practicii.

Relațiile interinstituționale sunt văzute în general ca fiind pozitive, de colaborare, bazată pe comunicarea interpersonală în mediul românesc și pe comunicarea instituționalizată-formalizată în cel moldovenesc. Limitele cadrului instituțional al comunicării sunt mai fluide în contextul românesc decât în cel moldovenesc, unde însă natura asistențială a profesiei este mai accentuată. Aceste diferențe pot fi puse pe seama cadrelor instituționale de dezvoltare a profesiei, care debutează în ambele țări în mediul privat – servicii de probațiune fiind oferite de ONG-uri – urmat de înființarea formală a serviciilor de probațiune și investirea treptată cu responsabilități din ce în ce mai mari a acestora. În acest moment s-a ajuns la situația ca încărcarea cu cazuri a unui consilier din România să poată ajunge până la 400 de cazuri aflate odată în lucru, în timp ce în Republica Moldova cea mai mare cifră semnalizată a fost de 100 de cazuri.

Din punct de vedere al alegerii carierei motivația pentru cariera de consilier de probațiune a fost determinată de statutul social de care consilierii se bucură atât în România cât și în Republica Moldova, ca parte a sistemului național de justiție. În special respondenții români au arătat o aderență deosebită la valorile profesionale și o crescută stimă de sine generată de

apartenența la profesie. Profesionalizarea se realizează în ambele țări pe baza unor formări inițiale în domenii sociale sau juridice, urmate de cursuri de probațiune organizate de Direcțiile Naționale. Respondenții au pus accentul pe necesitatea perfecționării permanente și a învățării continue atât în mediul formal cât și non-formal.

Concluzii

Cadrele epistemice și axiologice în care își desfășoară activitatea serviciile de probațiune din România și Republica Moldova sunt în general tributare *paradigmei prizonocentrice*, aparținând modelului justiției retributive. Sistemul de probațiune este în general văzut ca o alternativă la *pedeapsa cu închisoarea*, și mai puțin ca o alternativă la *pedeapsa în sine*. Este de remarcat progresul normativ realizat de sistemul românesc al justiției juvenile, care elimină ideea de pedeapsă aplicată minorilor, măsurile sancționatorii aplicate acestora, inclusiv cele custodiale fiind considerate măsuri educative, și nu măsuri punitive.

Este demn de remarcat că studiile, atât cele privind România, cât și cele privind Republica Moldova, arată că probațiunea își desfășoară activitatea într-un context marcat de o apetență crescută a publicului pentru *pedeapsă*, generat de perpetuarea crizei financiare, dar mai ales de criza morală în care cele două țări se află. Din perspectiva ideii de *construcție socială* a profesiei de consilier de probațiune, discursul dominant, care constituie cadrele instituționale de organizare a profesiei, este marcat de dihotomia dintre viziunea teoretică, infuzată de valori umaniste, de importanța *justiției bazate pe drepturile omului*, și a *justiției restaurative*, modele spre care se îndreaptă parțial și inconsecvent și cadrul normativ, și mentalitățile existente la nivelul societății, bazate pe stigmatizarea persoanelor care au săvârșit fapte cu caracter penal.

Concluziile cercetării noastre se referă în general la un impact deosebit al serviciilor de probațiune din perspectiva reintegrării sociale

a persoanelor care au săvârșit fapte penale. De asemenea, concluziile reliefează un înalt grad de aderență al consilierilor de probațiune la valorile profesionale și o satisfacție crescută a muncii. Valorile profesionale indicate de respondenți au fost în special responsabilitatea, demnitatea ființei umane și, în mod deosebit, comunicarea atât cu „beneficiarii” cât și cu celelalte instituții cu care serviciile de probațiune

colaborează. Deschiderea către comunicare constituie în general elementul central al specificului românesc al practicii probațiunii, așa cum a rezultat din interviurile realizate. A fost menționat de asemenea un volum crescut de muncă, mai ales după modificarea și actualizarea cadrului normativ.

Note

¹ Articolul face parte dintr-o cercetare mai largă intitulată: Construcția socială a profesiei de consilier de probațiune: analiză calitativă comparată în zona de N-E a României și în Republica Moldova. În cadrul acestui articol am încercat să sintetizăm o parte din rezultatele cercetării cu accent pe dimensiunea instituțională și normativă a fenomenului. În redactarea acestui articol am utilizat și unele date ce se regăsesc parțial în articole aflate în diverse stadii de publicare cu respectarea obligativității menționării acestora în bibliografie.

² *Offender* în limba engleză în original. Am preferat termenul de făptuitor în locul celui de infractor, deoarece considerăm că acesta se potrivește mai bine specificului paradigmei restaurative, pe care o vedem – cel puțin în parte – la originea sistemelor moderne de probațiune.

³ *Supervision officer* în limba engleză în original în locul termenului de *probation officer*.

⁴ În limba engleză în original *community handlers*.

⁵ Analiza categoriei: Specificul relației consilier de probațiune-persoană supravegheată se regăsește parțial în articolul nostru intitulat *Probation between counselling and supervision*, ce urmează a fi publicat în limba engleză în revista „Studia Universitatis Moldaviae”, Chișinău, Republica Moldova. În cuprinsul acestui articol am lăsat și fragmente din discursul respondenților care au fost analizate, în scopul de a evidenția modalitatea de analiză a datelor care au condus la construcția categoriei.

Bibliografie

- Adam, S. (2009) Profesia de cadru didactic între reprezentare socială și vocație individuală. *Revista de Cercetare în Științe ale Educației, Sociologia educației*, noiembrie.
- Ardeleanu, D. (coord.), Racu, A., Pistrinciuc, V. și Zaharia, V. (experți) (2009) *Raport de monitorizare și evaluare a activității de reintegrare socială a persoanelor liberate din locurile de detenție*. Republica Moldova; Chișinău: „Cu drag” SRL.
- Balahur, D. (2001) *Fundamente socio-juridice ale probațiunii*. România, Iași: Bit.
- Balahur, D. (2004) *Probațiune și reintegrare comunitară. Impactul măsurilor și sancțiunilor alternative asupra tratamentului copiilor și tinerilor delinvenți în sistemul justiției penale*. România, București: Didactică și Pedagogică.
- Balahur, D. (2009) Pedepsă și control social în modernitatea târzie. Pluralismul socio-juridic și justiția alternativă, în V. Schiaucu și R. Canton (coord.), *Manual de probațiune*, România, București: Eurostandard, 49–68.
- Banciu, D. (1995) *Sociologie Juridică (ipostaze și funcții sociale ale dreptului)*. România, București: Hiperion, XXI.
- Bazemore, G. (1998) Restorative justice and earned redemption: Communities, victims, and offender reintegration. *American Behavioral Scientist*, 41, 768–813.
- Bazemore, G. și Umbreit, M. (2001) A comparison of four restorative conferencing models. *Juvenile Justice Bulletin*, 1–19, February, U. S., Department of Justice, Washington, DC.

- Bălățescu, S. (2014) Unicitatea personală – către o perspectivă sociologică (Personal Uniqueness – towards a Sociological View). *Sociologie Românească*, XII, 4, 75–87.
- Braithwaite, J. (1989) *Crime, shame, and reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Braithwaite, J. (1998) Restorative justice, în M. Tonry (ed.), *The handbook of crime and punishment*. Oxford: Oxford University Press, 323–344.
- Braithwaite, V. (1998) The value orientations underlying liberalism/conservatism. *Personality and Individual Differences*, 25, 575–589.
- Braithwaite, J. (1999). Restorative justice: Assessing optimistic and pessimistic accounts, în M. Tonry (ed.), *Crime and justice: A review of research*, 25, 1–127.
- Braithwaite, J. și Strang, H. (2001) Introduction: Restorative justice and civil society, în H. Strang și J. Braithwaite (eds.), *Restorative justice and civil society*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–13.
- Braithwaite, J. (2002) *Restorative justice and responsive regulation*. New York: Oxford University Press.
- Braithwaite, J. (2003) Principles of restorative justice în A. Von Hirsch, J. V. Roberts, A. Bottoms, K. Roach și M. Schiff (eds.), *Restorative justice and criminal justice: Competing or reconcilable paradigms?*, Oxford: Hart, 1–20.
- CJC Chișinău (2009) Sondaj „Atitudinea populației față de persoanele liberate din detenție”. Chișinău. Disponibil la <http://irp.md/activity/probation/228-sondaj-atitudinea-populatiei-fata-de-persoanele-liberate-din-detentie.html>. Accesat în 30 octombrie 2016.
- Carroll, J. S., Perkowitz, W. T., Lurigio, A. J. și Weaver, F. M. (1987) Sentencing goals, causal attributions, ideology, and personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 107–118.
- Chadwick, N., Dewolf, A. și Serin, R. (2015) Effectively Training Community Supervision Officers A Meta-Analytic Review of the Impact on Offender Outcome. *Criminal Justice and Behavior*, 42, 10, 977–989. Disponibil la Doi: 10.1177/0093854815595661.
- Corbin, J. și Strauss, A. (2008) *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing Grounded Theory*, 3rd edition. London, UK: Sage Publications Inc.
- Creswell, J. W. (2007) *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Traditions* (second edition). CA: Sage Publication, Inc.
- Daly, K. (2000) Revisiting the Relationship between Retributive and Restorative Justice, în H. Strang și J. Braithwaite (eds.), *Restorative Justice: From Philosophy to Practice*, Dartmouth: Aldershot, 33–54.
- De Keijser, J. W., Van Der Leeden, R. și Jackson, J. L. (2002) From moral theory to penal attitudes and back: A theoretically integrated modeling approach. *Behavioral Sciences & the Law*, 20, 4, 317–335.
- Dignan, J. (2005) *Understanding victims and restorative justice*. Open University Press.
- Dilion, M. (2005) Efectele mediului penitenciar asupra vieții persoanelor în conflict cu legea, în M. Bulgaru (coord.), *Asistența socială și justiția juvenilă: modalități de integrare și cooperare*. Culegere de articole elaborate în baza comunicării la conferința științifică „Asistența socială și justiția juvenilă: modalități de integrare și cooperare” din 22 apr. 2005. Univ. de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova: Centrul Rep. de Resurse pentru Asistența Socială, 47–52.
- Dolea, I., Zaharia, V., Rotaru, V. și Popa, V. (2011) *Probațiunea în Republica Moldova. Raport de monitorizare*. Republica Moldova, Chișinău: „Bons Offices” S.R.L.
- Duff, A. (2001) *Punishment, communication, and community*. Oxford: Oxford University Press.
- Frunză, A. (2016) *Către o nouă expertiză etică. Deconstruind valorile etice*. Iași, România: Lumen.
- Gilligan, C. (1982) *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge: Harvard University.
- Goffman, E. (2004) *Aziluri. Eseuri despre situația socială a pacienților psihiatrici și a altor categorii de persoane instituționalizate*. România, Iași: Polirom.
- Goulding, C. (1999) Grounded Theory: some reflections on paradigm, procedures and misconceptions. *Working Paper Series*, Wolverhampton Business School, Management Research Centre.
- Grecu, M. I. (2009) *Executarea pedepselor în regim neprivativ de libertate*. Teză de doctorat, Universitatea „Nicolae Titulescu” din România.
- Groza, D. (2006) *Drepturile victimei. Recuperarea din uitare*. Iași, România: Lumen.
- Habermas, J. (2000) *Conștiință morală și acțiune comunicativă*. Traducere Gilbert Lepădatu. România, București: ALL.
- Hudson, B. (1996) *Understanding Justice: An Introduction to Ideas, Perspectives and Controversies in Modern Penal Theory*. UK, Buckingham: Open University Press.

- Johnstone, G. și Van Ness, D. V. (2006) The Meaning of Restorative Justice, în G. Johnstone și D. V. Van Ness (eds.), *Handbook on Restorative Justice*, Cullompton: Willan Publishing.
- Johnstone, G. (2011) *Restorative Justice: Ideas, Values, Debates*. SUA, New York: Routledge.
- Killias, M. și Villettaz, P. (2008) The effects of custodial vs non-custodial sanctions on reoffending: Lessons from a systematic review. *Psicothema*, 20, 1, 29–34.
- Maxim, S.-T. (2001) Responsabilitatea morală ca virtute și principiu etic fundamental. *Analele Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, Serie: philosophy, social and human disciplines*, 57–60.
- McFatter, R. M. (1978) Sentencing strategies and justice: Effects of punishment philosophy on sentencing decisions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36, 1490–1500.
- McFatter, R. M. (1982). Purposes of punishment: Effects of utilities of criminal sanctions on perceived appropriateness. *Journal of Applied Psychology*, 67, 255–267.
- Milicenco, S. (2011) Dimensiuni ale abordărilor obiective privind fenomenul sărăciei și excluziune socială în contextul interesului comun național. *Revista științifică a Universității de Stat din Moldova*, 3, 43, 24–30.
- Miller, J., Copeland, K. și Sullivan, M. (2015) Keeping Them Off the Corner: How Probation Officers Steer Offenders Away From Crime Opportunities. *Prison journal*, 95, 2, 178–198. Disponibil la Doi: 10.1177/0032885515575263.
- Mitrache, C. (1994) *Drept penal român: partea generală*. România; București: Casa de Editură și Presă.
- Nils, C. (1977) Conflicts as property. *British Journal of Criminology*, 17, 1–15.
- Pavlich, G. (2001) The force of community, în H. Strang și J. Braithwaite (eds.), *Restorative justice and civil society*, Cambridge: Cambridge University Press, 56–68.
- Phillips, J. (2010) The social construction of probation in England and Wales, and the United States: Implications for the transferability of probation practice. *British Journal of Community Justice*, 8, 1, 5–18.
- Popa, D. (2005). Perspective de implementare a justiției restaurative în Republica Moldova, în M. Bulgaru (coord.), *Asistența socială și justiția juvenilă: modalități de integrare și cooperare*. Culeg. de art. elab. în baza comunic. la conf. șt. „Asistența socială și justiția juvenilă: modalități de integrare și cooperare” din 22 apr., 2005, Univ. de Stat din Moldova, Republica Moldova, Chișinău: Centrul Rep. de Resurse pentru Asistența Socială, 81–89.
- Rawls, J. (2012) *O teorie a dreptății*. Traducere de Horia Târnoaveanu. România; Iași: Universității Alexandru Ioan Cuza.
- Ricks, E. și Louden, J. E. (2015) The Relationship Between Officer Orientation and Supervision Strategies in Community Corrections. *Law and Human Behavior*, 39, 2, 130–141. Disponibil la Doi: 10.1037/lhb0000098.
- Sandu, A. (2012) *Etică și deontologie profesională*. România; Iași: Editura Lumen.
- Sandu, A. (2014) *Elemente de sociologie. Sociologie generală, sociologie juridică, metodologia cercetării sociale*. România; București: Tritonic.
- Sandu, A. (2015a) *Etică profesională și transparență în administrația publică*. România; București: Didactică și Pedagogică.
- Sandu, A. (2015b) The Social Construction of the Probation Counsellor Profession. An Ethical Approach, în A. Frunză, C. Tomiță și A. Sandu (eds.), *Transdisciplinarity and Communicative Action*, Italy: MEDIMOND-Monduzzi Editore International Proceedings Division, 661–666.
- Sandu, A. (2015c) The Functions of Penalty and the Attributions of the Systems of Probation. Comparison between Romania and the Republic of Moldova, în A. Sandu, A. Frunza, T. Ciulei, G. Gorhiu și A. Petrovici (eds.), *Rethinking Social Action. Core Values*. 6th International Conference LUMEN 2015, April 16–19. Italy, Bologna: MEDIMOND – Monduzzi Editore International Proceedings Division, 1413–1417.
- Sandu, A. (în curs de apariție) Probation between counselling and supervision. *Studia Universitatis Moldaviae*, Chișinău, Republica Moldova.
- Sandu, A. și Damian, S. (2010) Restorative Justice a New (appreciative) paradigm. [Justița restaurativă. O nouă paradigmă (apreciativă)]. *Jurnalul de Studii Juridice*, Special Issue, 493–505.
- Sandu, A. și Damian, S. (2012) Applying Appreciative Inquiry Principles in the Restorative Justice Field. *Postmodern Openings*, 3, 2, 37–52.
- Sandu, A. și Unguru, E. (2014) *Acțiune comunicativă, justiție deliberativă și restaurativă. Perspective socio-juridice asupra medierii și probațiunii*. România; București: Tritonic.
- Saulnier, A. și Sivasubramaniam, D. (2015) Effects of Victim Presence and Coercion in Restorative Justice: An Experimental Paradigm. *Law and Human Behavior*, 39, 4, 378–388. Disponibil la Doi: 10.1037/lhb0000130.

- Spoială, A. (2009) *Probațiunea și reintegrarea socială a infractorului*, ed. a 2-a. Chișinău: Centrul Editorial al UASM.
- Szabo, A. (2010a) Greșeală, vinovăție și pedeapsă: despre reabilitarea persoanelor care au comis infracțiuni, în D. Buzducea (coord.), *Asistența socială a grupurilor de risc*. România; Iași: Polirom, 455–482.
- Szabo, A. (2010b) From Restorative Justice to Restorative Practices: Applicability in the Field of Social Work. *Revista de Asistență Socială*, 1.
- Toroipan, R. și Oancea, G. (2002) Justiția restaurativă. Metode de reinserție pentru tinerii delincvenți în România. *Jurnalul practicilor pozitive comunitare*, 3–4, 1–4.
- Von Hirsh, A. (1976) *Doing Justice: The Choice of Punishment*. SUA, New-York: Hill and Wang.
- Wenzel, M., Okimoto, T. G., Feather, N. T. și Platos, M. J. (2008) Retributive and Restorative Justice. *Law Hum Behav* 32, 375–389. Disponibil la Doi: 10.1007/s10979-007-9116-6.

